

№ 1

«INSON KAPITALI VA IJTIMOIY RIVOJLANISH»

«HUMAN CAPITAL AND SOCIAL DEVELOPMENT»
«ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ И СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ»

ISSN: 3030-3672

Google
scholar

Volume 1, Issue 1, 2021

SCAN ME

Samarqand_2021

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ШАРОФ РАШИДОВ НОМИДАГИ САМАРҚАНД
ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ**

I SON

**Инсон капитали ва ижтимоий ривожланиш
журнали**

Journal Human capital and social development

**Журнал Человеческий капитал и социальное
развитие**

**«ИНСОН КАПИТАЛИ ВА ИЖТИМОЙ РИВОЖЛАНИШ»
«HUMAN CAPITAL AND SOCIAL DEVELOPMENT»
«ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ И СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ»
ЖУРНАЛИ**

Бош муҳаррир: т.ф.д., проф. Халмурадов Рустам Ибрагимович

Бош муҳаррир ўринбосари: ф-м.ф.н., доц. Хушвақтов Ҳаким

Абдилҳақович

Котиб: и.ф.н., доц. Усманова Дилафруз Каршиевна

Техник муҳаррир: PhD, доц. Насимов Икром Хусанович

ТАҲРИРИЯТ КЕНГАШИ

ЎзФА академиги, и.ф.д., проф. Абдурахмонов Қаландар Ходжаевич

ЎзФА академиги, и.ф.д., проф. Гуломов Саидахрор Саидахмедович

и.ф.д., проф. Нехода Евгения Владимировна (Россия)

и.ф.д., проф. Зенченко Светлана Вячеславовна (Россия)

и.ф.д., проф. Недоспасова Ольга Павловна (Россия)

PhD, professor Ian Patterson (Австралия)

PhD, associate professor Slawomir J. Wroblewski (Польша)

и.ф.д., проф. Холмўминов Шайзоқ Рахматович

и.ф.д., проф. Пардаев Мамаюнус Қаршибоевич

и.ф.д., проф. Мухаммедов Мурод Мухаммедович

и.ф.д., проф. Мирзаев Кулмамат Жонузокович

и.ф.д., проф. Сафаров Баходир Шахриёрович

и.ф.д., проф. Хомитов Комил Зоитович

и.ф.д., проф. Бобаназарова Жамила Холмурадовна

и.ф.д., проф. Насимов Дилмурод Абдуллоевич

и.ф.н., проф. Асланова Дилбар Хасановна

PhD, доц. Джуракулов Шохрух Давронович

и.ф.н., доц. Кривокора Евгения Ивановна (Россия)

и.ф.н., доц. Юлдашев Шамсиддин Қиёмиддинович

и.ф.н., доц. Низамов Ахтам Нуъмонович

и.ф.н., доц. Бозоров Бердимурод Улуғмуродович

и.ф.н., доц. Бобоқулов Баҳромкул Маматкулович

Khomitov Komiljon Zoitovich
Хомитов Комилжон Зоитович
и.ф.д., профессор, Тошкент молия институти

E-mail: metro8368@mail.ru

ҚИШЛОҚ ЖОЙЛАРИДА ИШСИЗ ЁШЛАРНИ КАСБГА ЙЎНАЛТИРИШ ВА КАСБГА ТАЙЁРЛАШ ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Аннотация. Ушбу мақолада республикаимиз қишлоқ жойларида ишсиз ёшларни касбга йўналтириши ва касбга тайёрлаш тизимини такомиллаштириши муаммолари тадқиқ этилган. Шунингдек, қишлоқ жойларида ишсиз ёшларни касбга йўналтириши ва касбга тайёрлаш тизимини такомиллаштириши асосида қишлоқ ёшларини иш билан таъминлаш, ишсизликни камайтириши, янги иш ўринларини яратиши, ишсиз ёшларни меҳнат бозорида рақобатбардошлигини оширишининг муҳим ижтимоий-иқтисодий аҳамияти очиб берилган.

Таянч тушунчалар: қишлоқ ёшлари, иш билан таъминлаш, касбга йўналтириши, касбга тайёрлаш, қайта тайёрлаш, ишсизлик, бандлик, меҳнат ресурслари, меҳнат бозори, рақобатбардошлик, тадбиркорлик.

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ И ЗАНЯТОСТЬ БЕЗРАБОТНОЙ МОЛОДЕЖИ В СЕЛЬСКИХ МЕСТАХ

Аннотация. В данной статье исследовано проблемы совершенствование систем профессионального ориентации, и подготовка безработных молодежи в сельском местностях. А также, на основе совершенствование систем профессионального ориентации и подготовка безработных молодежи в сельском местностях раскрыта социально-экономического значения важность обеспечение работой сельских молодежи, уменьшения безработица, создание новых рабочих мест и повышения конкурентоспособности безработных молодежи на рынке труда.

Ключевые слова: сельское молодёжи, обеспечение работой, профессионального ориентации, подготовка к профессию, переподготовка, безработица, занятость, трудовые ресурсы, рынок труда, конкурентоспособность, предпринимательство.

PROFESSIONAL DIRECTION AND PROFESSIONAL SYSTEM IMPROVEMENT OF UNEMPLOYED YOUTH IN RURAL AREAS

Annotation. This article explores the problems of improving vocational guidance systems, and preparing unemployed youth in rural areas. And also, on the basis of improving vocational guidance systems and training unemployed youth in rural areas, the socio-economic importance of the importance of providing rural youth with jobs, reducing unemployment, creating new jobs and increasing the competitiveness of unemployed youth in the labor market has been revealed.

Key words: rural youth, providing jobs, vocational guidance, preparing for the profession, retraining, unemployment, employment, labor resources, the labor market, competitiveness, entrepreneurship.

Мавзунинг долзарблиги. Ёшлар ўртасида ишсизлик кўрсаткичларининг юқори даражада ўсиб бораётганлиги кўпчилик мамлакатларда ижтимоий-иқтисодий беқарорликни келтириб чиқарувчи

омилга айланиб бормоқда. Халқаро меҳнат ташкилоти маълумотига кўра, 2019 йилнинг декабрь ойидан бошланиб ҳозирга қадар давом этаётган пандемия туфайли дунёдаги ёшларнинг 20 фоизи ишсиз қолди. **Коронавирус пандемияси оқибатида дунёдаги ҳар беш ёшдан бири ишсиз қолди**, ишлаётганларининг бандлиги эса 23 фоизга қисқарди [1].

Маълум бўлишича, 2020 йилнинг февраль ойи охиридан бери ёшлар орасида ишсизлик бирданига ортгани кузатилмоқда. Бунда йигитлардан кўра қизлар кўпроқ ишсиз қолган. Пандемия оқибатида ёшлар нафақат ишсиз қоляпти, балки уларнинг таълим жараёни ва касбий тайёргарлиги издан чиқди, айниқса янги иш бошлайдиганлар ёки бир ишдан бошқасига ўтаётганлар учун оғир бўляпти.

Мазкур шароитларда ишсиз ёшларни касбга йўналтириш ва касбга тайёрлаш, қайта тайёрлаш, уларнинг малакасини ошириш – тўла ва самарали иш билан таъминлашга кўмаклашувчи энг муҳим омиллардан бири бўлиб, унга жами аҳолисининг 30 % дан зиёди ёшлар бўлган Ўзбекистон аҳолисини ижтимоий ҳимоя қилиш чораларининг бир тури сифатида қаралади.

Ишсизлик катта иқтисодий, молиявий, ижтимоий ва баъзан психологик ҳаражатларга олиб келади. Иқтисодий ҳаражатлар барча иқтисодий фаол аҳоли банд бўлмаслиги оқибатида ЯИМ да ўз ифодасини топади. Молиявий ҳаражатларга, биринчидан, ишсизларга ижтимоий ёрдам сифатида кетадиган ҳаражатлар (нафақа ва моддий ёрдамнинг бошқа турлари, иш билан бандлик дастурини амалга оширишга), иккинчидан, давлат бюджетига тушмаган солиқлар суммаси орқали ҳисобланадиган ҳаражатлар киради.

Ўзбекистон Республикасининг “Аҳолини иш билан таъминлаш тўғрисида”ги Қонуннинг 23-моддасига кўра, меҳнат органларида рўйхатга олинган ва ишсиз деб эътироф этилган шахсларни, жумладан, ёшларни ҳам касбга йўналтириш, тайёрлаш ва қайта тайёрлаш, уларнинг малакасини ошириш қуйидаги ҳолатларда амалга оширилиши мумкин, агар:

– ишсиз шахс зарур касб малакасига эга бўлмаганлиги туфайли унга мақбул келадиган иш танлаш мумкин бўлмаса;

– ишсиз шахснинг касб кўникмаларига мос келадиган иш йўқлиги сабабли унинг касбини (мутахассислигини, машғулот турини) ўзгартириш зарур бўлса;

– ишсиз шахс аввалги касби бўйича иш бажариш қобилиятини йўқотган бўлса [2].

Туман (шаҳар) Бандликка кўмаклашиш марказларида (БКМ) иш изловчи сифатида рўйхатдан ўтган ёшлар, бепул касбий маслаҳат, тайёрлов ва қайта тайёрлов бўйича шунингдек, иш жойи, лавозимлар, иш тартиби бўйича маълумот олиш ҳуқуқига эгадирлар. Шу боис Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги расмий веб сайтининг Интерактив

хизматлар бўлимида “Иш изловчи сифатида рўйхатдан ўтиш” хизматидан фойдаланиш мумкин [3].

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Сўнгги йилларда хорижий ва маҳаллий иқтисодий адабиётларда ёшларнинг иш билан бандлиги ва ишсизлиги, йигит ва қизларни меҳнат фаолиятига касбий тайёрлаш ва қайта тайёрлаш муаммоларига анча кўпроқ эътибор қаратилмоқда. Ўзбекистонда бу шу мавзуга бағишлаб илмий-техник конференциялар ўтказиш, ишсиз ёшлар рақобатбардошлигининг асоси сифатида умумий ва касбий таълим сифатини оширишга йўналтирилган диссертациялар тайёрлаш, қонунчилик ва бошқа меъёрий ҳужжатлар қабул қилишда намоён бўлмоқда. Бу мавзу С.Д. Резник, И.Л. Игошина, А.А. Сочилова («Шахсий рақобатбардошлик асослари», «Менежмент карьераси»), В.И. Андреев («Конкурентология»), М.Холмухамедов (Ёшлар меҳнат бозорини тартибга солиш), К.А.Эшпўлатов (Меҳнат бозори ва касбий таълим узвийлигини таъминлаш), М.Б.Атаниязова (Миллий меҳнат бозорини тартибга солишни такомиллаштириш) ва бошқаларнинг тадқиқотларида ўз ривожини топган.

Ишсиз ёшларни касбга йўналтириш ва касбга тайёрлаш тизимининг фаол ривожланиши ишсиз ёшлар рақобатбардошлигини оширишнинг муҳим омили сифатида қаралади. Шу жиҳатдан, бизнинг ҳаётимизга барқарор кириб келган “ишсиз ёшлар рақобатбардошлиги” тушунча муносабати билан, уни янада аниқлаштириш зарур, деб ҳисоблаймиз, чунки шу масала бўйича фикрлар бир-биридан кескин фарқ қилади.

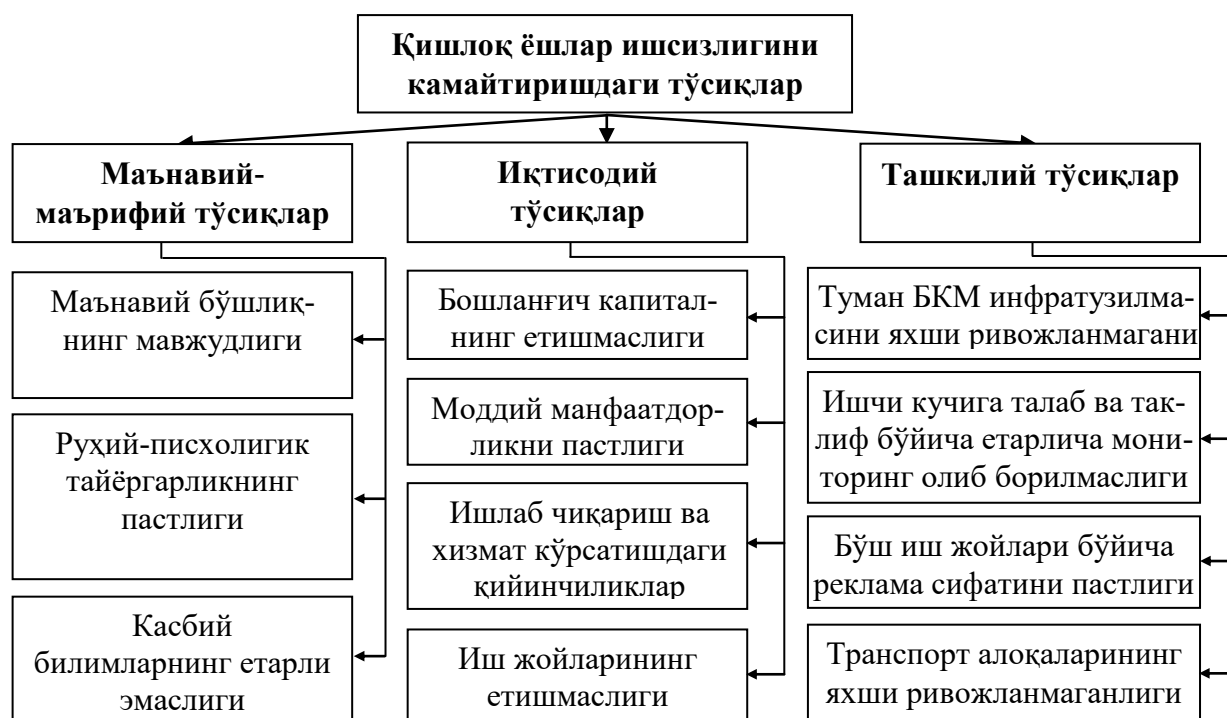
Хусусан, Л.Г. Шатохин “кенг маънода бу – потенциал сотиб олувчи, яъни ёлланиб ишлайдиган иш берувчи учун меҳнат бозоридаги ходимлар хислатларининг фойдалилик (жозибадорлик) даражаси; тор маънода бу – ходимга бўш иш ўрни учун курашда устунлик берадиган касбга (мутахассисликка) эга бўлиш” [4], деб ҳисоблаган. “Микро, мезо ва макро даражадаги рақобатбардошлик” асари (М. Гельвановский, В. Жуковская, И.Трофимова), шунингдек, “Меҳнат иқтисодиёти ва ижтимоий-меҳнат муносабатлари” (Г.Г. Меликьян, Р.П. Колосова) дарслигининг муаллифлари билан баҳсга киришар экан, А.Г. Шатохин уларнинг қарашларидан (биринчи кўрсатилганлар рақобатбардошликни иқтисодий соҳага нисбатан кенг маънодаги мусобақада ютиш имконияти – иқтисодий мусобақа субъектлари учун устунликлар яратувчи хислатларга эга бўлиш имконияти, деб билади [5] ва иккинчи кўрсатилганлар рақобатбардошликни – замонавий иш берувчи меҳнат бозорида ўз ишчи кучига талаб топиш имконияти, деб тушунади [6]) фарқ қилувчи ўз нуқтаи назарини асослаб беради. Бунда у рақобатбардошликни ишчи кучининг фарқ қилувчи сифатлари ва тавсифи билан эмас, унинг жозибадорлиги билан боғлайди.

И.В. Виринанинг ёш мутахассисларнинг касбий рақобатбардошлиги ҳақидаги фикрлари А.Г.Шатохиннинг нуқтаи назарига анча яқин. У

рақобатбардошликни “ишсизнинг рақобатчилар олдидаги устунлигини яратишга кўмаклашувчи қобилиятлари тавсифининг йиғинидисигина эмас, балки ишчи кучи харидорининг муайян эҳтиёжини қондириш лаёқати ҳам” [7], деб тушунган.

Бугунги кунда МДХ мамлакатлари аҳолиси сони анча камайган Беларус, Россия, Украина ва Қозоғистон каби мамлакатлардан фарқли ўлароқ, Ўзбекистонда аҳоли сони маълум даражада ошиб бормоқда. Бу ўз навбатида Ўзбекистонда аҳолининг туғилиш даражаси ўсиб бораётганлиги билан тавсифланмоқда. Ўзбекистон статистика маълумотларига қараганда охириги беш йил ичида аҳолининг йиллик ўсиш даражаси ўртача 1,2 %ни ташкил этмоқда [8].

Аҳолининг бундай ўсиши мамлакатда янги иш жойларини тез суръатлар билан яратиш ва ёшларнинг ишсизлигини камайтиришдек муҳим муаммоларни ечимини топишни талаб этмоқда. Лекин бу борада жиддий маънавий-маърифий, иқтисодий ва ташкилий тўсиқлар мавжуд (1-расм).

1-расм. Қишлоқ ёшлари ишсизлигини камайтиришдаги тўсиқлар.*

Манба: муаллифлар томонидан ишлаб чиқилган.

Тадқиқотнинг мақсади туб иқтисодий ислохотларни амалга ошириш негизида қишлоқ жойларида ишсиз ёшларни касбга йўналтириш ва касбга тайёрлаш тизимини такомиллаштириш асосида қишлоқ ёшлари ишсизлигини камайтириш ва рақобатбардошлигини ошириш бўйича илмий асосланган хулоса ва тавсияномалар ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқот усуллари. Тадқиқотда индукция, дедукция, тизимли ва қиёсий таҳлил, гуруҳлаш, эксперимент, адаптив усуллар, инновацион ва интеграцион ёндашувлар, ёшлар ишсизлигини камайитириш бўйича халқаро тажрибалар таҳлили ва апробациясидан фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар

Ишсизлик катта иқтисодий, молиявий, ижтимоий ва баъзан психологик ҳаражатларга олиб келади. Иқтисодий ҳаражатлар барча иқтисодий фаол аҳоли банд бўлмаслиги оқибатида ЯИМ да ўз ифодасини топади. Молиявий ҳаражатларга, биринчидан, ишсизларга ижтимоий ёрдам сифатида кетадиган ҳаражатлар (нафақа ва моддий ёрдамнинг бошқа турлари, иш билан бандлик дастурини амалга оширишга), иккинчидан, давлат бюджетига тушмаган солиқлар суммаси орқали ҳисобланадиган ҳаражатлар киради.

Қишлоқ ишсиз ёшларини касб-ҳунарга қайта тайёрлашни самарали ташкил этиш ҳамда меҳнат бозорида талаб юқори бўлган янги касб-ҳунар ва мутахассисликларга эга бўлиш учун уларга тегишли шарт-шароитлар яратиш мақсадида қатор қонуности ҳужжатлари қабул қилинган.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикасида қишлоқ ишсиз ёшларини касбга тайёрлаш ва қайта тайёрлаш, уларнинг малакасини ошириш тизими таркибига:

– Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлигининг ишсиз шахсларини касбга тайёрлаш ва қайта тайёрлаш, уларнинг малакасини оширишга доир масалалар билан шуғулланадиган тузилмавий бўлинмалари;

– техникумлар, коллежлар ва касб-ҳунар мактаблари;

– корхона, муассаса, ташкилотларнинг ўқув бўлинмалари;

– ишсиз шахсларни касбга тайёрлаш ва қайта тайёрлаш, малакасини оширишнинг барча турлари ва шакллари бўйича касбий таълимни ташкил қиладиган ҳудудий меҳнат бўлимларининг жойлардаги ўқув марказлари;

– малака ошириш ва қайта тайёрлаш тизимининг олий ва ўрта махсус ўқув юртлари (академик лицейлар) қошидаги ўқув муассасалар;

– таълимни ташкил этиш хусусида рухсатномаси бўлган тижорат ва хўжалик ҳисобидаги ташкилотлар, уюшмалари;

– шогирдларга касб ўргатиш имкониятига эга бўлган «Хунарманд» уюшмасига аъзо бўлган тадбиркор халқ усталарининг мактаблари қиради [9].

2016 йил сентябрдан ўз фаолиятини Самарқанд шаҳрида Ўзбекистон Республикаси Меҳнат вазирлиги ва Жанубий Корея Халқаро ҳамкорлик агентлиги (KOICA) ҳамкорлигида “Ўзбекистонда касб таълими имкониятларини ривожлантириш” лойиҳаси доирасида бошлаган касб-хунарга ўқитиш марказида меҳнат бозорида талаб юқори бўлган 4 та йўналиш бўйича 240 нафар банд бўлмаган шаҳар ва қишлоқ ёшлари касбга қайта ўқитилмоқда.

Шунингдек, Шаҳрисабз шаҳрида ҳам ташкил этилган KOICA ҳамкорлигидаги ўқув маркази 2018 йил сентябрь ойида ишга туширилиб, меҳнат бозорида талаб юқори бўлган 4 та йўналиш бўйича 240 нафар банд бўлмаган шаҳар ва қишлоқ ёшларини касбга қайта ўқитмоқда. Урганч ва Қўқон шаҳарларида худди шундай ўқув марказларини 2019 йилда ташкил этиш бўйича Корея Халқаро Ҳамкорлик агентлиги (KOICA) билан келишилган, Бухоро ва Термиз шаҳарларида эса 2020 йилда ташкил этиш режалаштирилган.

Қишлоқ жойларидаги ишсиз фуқароларни касб-хунарга ўқитиш марказларининг асосий вазифалари қуйидагилар ҳисобланади:

– ишсизларни ва вақтинча банд бўлмаган аҳолини, шу жумладан касб-хунар коллежларини ва академик лицейларни битирган доимий ишга эга бўлмаган шахсларни ўқитиш муддати 1 йилдан ортиқ бўлмаган муддатда бепул касб-хунарга қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш;

– меҳнат органларида ишсиз сифатида рўйхатдан ўтмаган, иш излаётган шахсларни, шунингдек иш берувчиларнинг буюртманомалари бўйича – ходимларни, ҳар йили ўқитиладиганлар сонининг 15 фоизидан ортиқ бўлмаган ҳажмда, Ўзбекистон қишлоқ меҳнат бозорида талаб юқори бўлган касбларга тўлов асосида қисқа муддатли ўқитишни ташкил этиш [10].

1-жадвал

Ўзбекистон Республикасида ишсизлар ва касбга тайёрлашга юборилган ишсизлар сонининг ўзгариши*

Худудлар	2010 йил		2018 йил		2018 йилда 2010 йилга нисб. ўзгариши, %да	
	ишсизлар сони, минг киши	касбга тайёрлашга юборилганлар, киши	ишсизлар сони, минг киши	касбга тайёрлашга юборилганлар, киши	ишсизлар сони, минг киши	касбга тайёрлашга юборилганлар, киши
Ўзбекистон Республикаси	658,2	26239	724,0	12047	110,0	45,9
Қорақалпоғистон Республикаси	46,6	972	36,4	346	78,1	35,6
Вилоятлар:						
Андижон	68,2	2735	77,2	231	113,2	8,4
Бухоро	41,9	1707	47,0	146	112,2	8,6
Жиззах	23,0	840	26,0	463	113,0	55,1
Қашқадарё	59,3	1385	66,0	564	111,3	40,7
Навоий	21,1	982	22,3	356	105,7	36,3

Наманган	50,7	802	56,4	156	111,2	19,5
Самарқанд	78,4	1072	90,6	273	115,6	25,5
Сурхондарё	48,3	1966	56,7	711	117,4	36,2
Сирдарё	15,1	721	16,1	435	106,6	60,3
Тошкент	49,7	2218	55,3	1341	111,3	60,5
Фарғона	80,8	3126	88,3	5944	109,3	190,1
Хоразм	35,3	1273	41,6	245	117,8	19,2
Тошкент ш.	39,8	6440	43,8	836	110,1	13,0

Манба: жадвал Ўзбекистон Республикаси Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги маълумотлари асосида муаллифлар томонидан ҳисобланган.

Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги маълумотларига қараганда, республикада ишсизлар сони ортиб, аксинча касбга тайёрлашга юборилган ишсизлар сони камайиб бормоқда (1-жадвал).

1-жадвалдан кўринадики, 2010-2018 йиллар давомида республика бўйича ишсизлар сони 10 фоизга ортган. Бу даврда Қорақалпоғистон Республикасида ишсизлар сони 21,9 фоизга камайган, қолган барча ҳудудларда эса кескин ортган. Таҳлиллар ишсизлар сонининг ортганлигига қарамай уларни касбга тайёрлашга катта эътибор қаратилмаётганлигини кўрсатади. Яъни, республиканинг барча ҳудудларида (Фарғона вилояти бундан истисно) касбга тайёрлашга юборилган ишсизлар сони кескин қисқарган. Ўз навбатида, бу ҳолат ишсизларнинг меҳнат бозоридаги рақобатга бардошлигини камайитиришга олиб келади.

2-расмда қишлоқ жойларида ишсиз ёшларни касбга йўналтириш ва касбга тайёрлаш тизимини такомиллаштириш механизмлари акс этган [11].

Республикаимиз бандлик ва меҳнат органлари маълумотларини таҳлил қилиш асосида мамлакатимизда қишлоқ ишсиз ёшларни касбга тайёрлаш тизимининг қуйидаги камчиликлари мавжудлиги аниқланди:

- қишлоқ ишсиз ёшларини касбга тайёрлаш ва қайта тайёрлаш режа кўрсаткичларининг бажарилмаслиги;

- жойлардаги таянч касб-хунар коллежларида касбга тайёрлашни ташкил қилишга кам эътибор берилаётганлиги ва ҳ.к.

Бизнинг фикримизча, юқорида кўрсатилган камчиликларни бартараф этиш учун қуйидаги тадбирларга алоҳида эътибор қаратиш зарур:

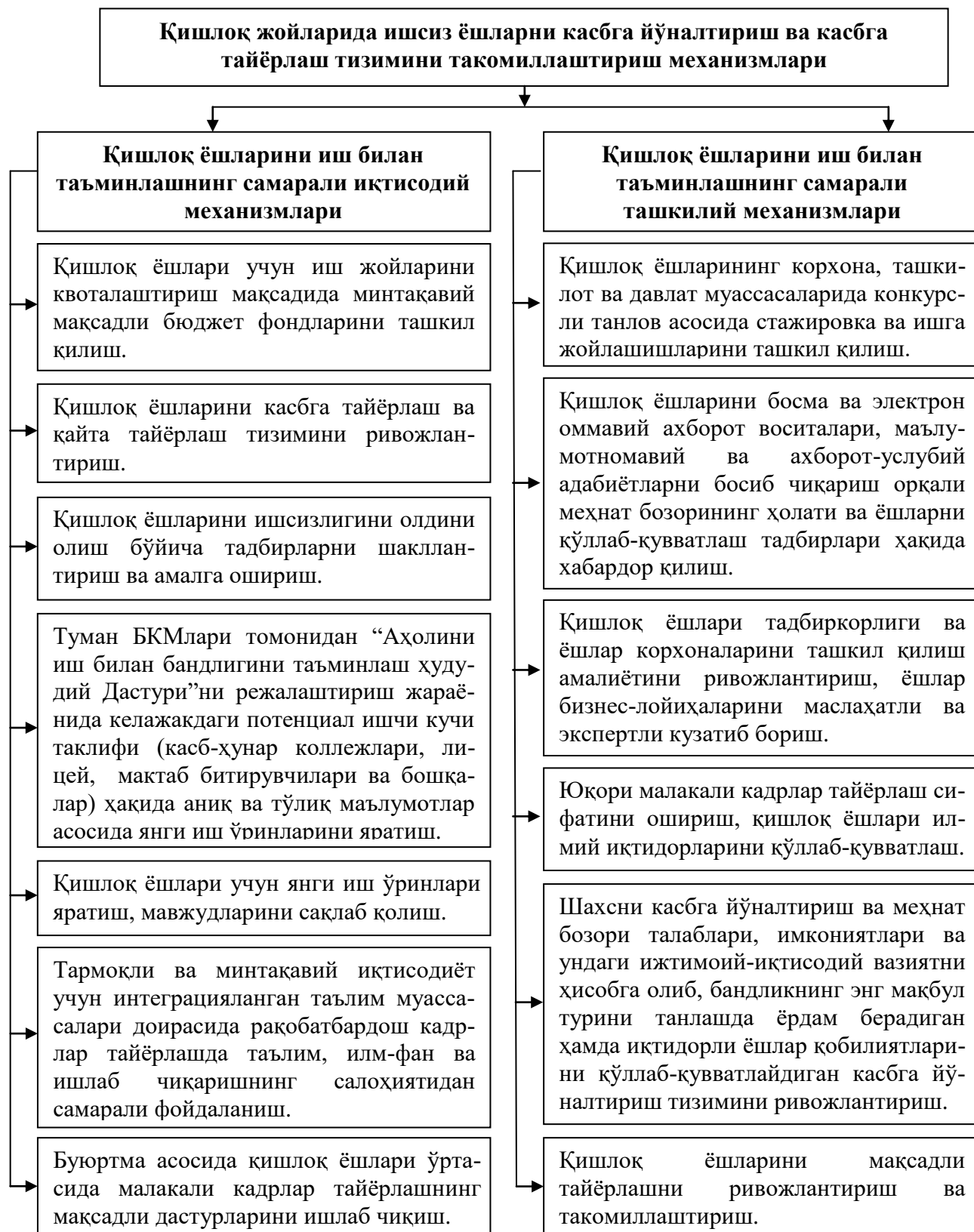
- қишлоқ ҳудудларидаги мавжуд корхона ва хўжаликларда мутахассисларга бўлган эҳтиёжни аниқлаш;

- касбга тайёрланадиган фуқароларнинг қишлоқ туманлари корхона ва хўжаликларида ишга жойлашишларини кафолатлаш;

- қишлоқ ишсиз ёшларини таянч касб-хунар коллежларида касбга тайёрлашга алоҳида эътибор қаратиш;

меҳнат бозорида талаб юқори янги касблар бўйича ёшларни касбга тайёрлашни йўлга қўйиш (флорист, интернет бўйича дизайнер, реклама менежери, Web-сайт яратиш бўйича мутахассис).

Қишлоқ жойларида ишсиз ёшларни касбга йўналтириш ва касбга тайёрлаш тизимини такомиллаштириш учун қуйидаги чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

1. Қишлоқ ишсиз ёшларини меҳнатга умумтаълим ва касбий тайёрлашга қўмаклашиш, хусусан:

– ўқув юртларига қўшимча таълим соҳавий клублари ва марказларини ташкил этиш йўли билан ўқувчилар ва талабаларни ижтимоийлаштиришда, уларнинг манфаатларини амалга оширишга ёрдам бериш. Бундай марказларнинг фаолият кўрсатиш дастурларига семинарларни киритиш керак. Семинарларда ёшлар меҳнат бозоридаги реал вазият ёритилади, иш қидириш шароитидаги хатти-ҳаракат принциплари ўқитилади; ўз мансабини режалаштириш ва ривожлантиришда ёрдам кўрсатилади;

2-расм. Қишлоқ жойларида ишсиз ёшларни касбга йўналтириш ва касбга тайёрлаш тизимини такомиллаштириш механизмлари.*

Манба: муаллифлар томонидан ишлаб чиқилган.

– ўқувчилар ва талабалар ташаббусини қўллаб-қувватлаш ва ривожлантириш, инновацион ёшлар лойиҳалари танловларини ташкил этиш; битирувчиларни истикболли иш билан таъминлашга йўналтирилган принциплар асосида фаолият кўрсатувчи ёшлар жамоат ташкилотларини (масалан, ёшларни ишга жойлаштириш бюросини) қўллаб-қувватлаш.

2. Қишлоқ ишсиз ёшларини меҳнат бозорида талаб юқори бўлган касблар ва мутахассисликларга профессионал ўқитиш юзасидан қисқа муддатли курслар сонини кўпайтириш ва сифатини ошириш. Жумладан:

– ҳудудий меҳнат бозорида ишчи кучига эҳтиёж юқори бўлган ишчи касблар ва мутахассисликлар рўйхатини шакллантириш;

– қишлоқ ишсиз ёшларини касб-ҳунарга ўқитиш бўйича қисқа муддатли ўқув курслари сонини ва сифатини ошириш мақсадида нодавлат таълим муассасалари билан ҳамкорлик алоқаларини кучайтириш ҳамда уларни Бандликка қўмаклашиш давлат жамғармаси маблағлари ҳисобидан молиялаштиришни кенгайтириш;

– туман (шаҳар) БКМлари йўлланмаси асосида ишга жойлаштирилган ёхуд касбга ўқитишга йўналтирилган ишсиз ёшларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлашни ташкил этиш;

– касб-ҳунар коллежлари базасида хорижий тажриба ва меҳнат бозори талабларидан келиб чиқиб қишлоқ ишсиз ёшларини касб-ҳунарга тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш бўйича курсларни ўз ичига олган замонавий марказларни ташкил этиш;

– Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги томонидан ишчиларни малака даражаси, компететлиги ва кўникмаларини баҳолашнинг миллий тизимини жорий этиш;

– ишсиз ёшларнинг касб-ҳунарга хоҳишини ва меҳнат йўналишларини аниқлаш учун ижтимоий тадқиқотлар ўтказилишини ташкил этиш.

3. Таълим тизимида таркибий ўзгаришларни амалга ошириш. Таълим тизимининг самарадорлиги масаласи сўнгги йилларда тобора долзарб аҳамият касб этмоқда. Талаб этилмаган, кейинчалик касби ва мутахассислигини ўзгартиришига мажбур бўладиган мутахассисларни тайёрлаш жамият манфаатлари нуқтаи назаридан мақсадга мувофиқ эмас.

Ушбу масаланинг ечими ўрта ва узоқ муддатли давр учун меҳнат бозоридаги ишчи кучига бўлган талабнинг мониторингини ўтказиш билан боғлиқ. Ҳар қандай маҳаллий ҳокимиятлар ёшлар меҳнат бозоридаги талаб ва таклиф таркибидаги номутаносибликнинг юқори даражада бўлишининг олдини олиш учун таълим муассасаларида мутахассисларни тайёрлаш ҳажми ва соҳаларининг минтақа ишлаб чиқариш-хўжалик мажмуи эҳтиёжларига мос келишини таъминлаш чора-тадбирларини амалга ошириши керак. Бу ёшлар меҳнат бозорида эҳтиёж юқори мутахассисликлар нуфузини кўтариш дастурини фаол амалга ошириш орқали таълим муассасаларига бевосита, абитуриентларга эса билвосита таъсир кўрсатиш чора-тадбирлари бўлиши мумкин.

4. Айниқса инновацион ишланмалар билан боғлиқ тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш учун имтиёзли шароитларни яратиш. Гап “ёш тадбиркорлар учун бошланғич капитал” дастури, шунингдек ёш тадбиркорлар учун солиқ ставкалари ва йиғимларнинг мослашувчан шкаласини яратиш йўли билан солиққа тортиш институтининг тартибга солувчи функциясини такомиллаштириш ҳақида бораёпти. Бу мамлакатимизнинг молиявий-иқтисодий, илмий, таълим, ижтимоий-сиёсий ресурсларини кўпайтиришга қодир бўлган авлодни тайёрлаш учун зарур.

5. Ёш мутахассисларни ишга қабул қилиш тартибини ўзгартириш. Бугунги кунда кўплаб иш берувчилар ёш мутахассисларга нисбатан оширилган талабларни қўйишмоқда, аксарият компаниялар ёшлар меҳнатидан фойдаланишга эҳтиёж сезмаяпти, ёшлар учун ўз корхонаси доирасида мансабда ўсиш имкониятини тақдим этмаяпти. Шунинг учун ишга қабул қилиш мезонларини юмшатиш, хусусан иш тажрибасига эга бўлмаган ёшларни улар учун иш ўринларини квоталаш йўли билан қабул қилиш.

6. Олий таълим муассасалари ҳузурида кичик корхоналар ташкил этиш. Бундай ташкилотлар асосан олий ўқув юртларининг юқори босқич талабалари ва битирувчиларидан таркиб топиши кераклиги назарда тутилади. Бу ёш мутахассисларнинг амалий тажрибага эга бўлиши орқали таълим муассасаси билан ишлаб чиқариш ўртасида боғловчи бўғинни ҳосил қилиш ва кам бўлса-да, барқарор иш ҳақи олиш муаммосини ҳал этиш имконини беради. Олий таълим муассасалари ва илмий муассасалар қошида кичик инновацион корхоналар ташкил этиш мақсадга мувофиқ. Бу олий таълим муассасалари ва илмий-тадқиқот институтларига интеллектуал фаолият натижаларини, шу жумладан ЭХМ

учун дастурлар, маълумотлар базалари, ихтиролар, фойдали моделлар, саноат намуналари, селекция ютуқлари, ишлаб чиқариш сирлари (ноу-хау)ни амалиётда қўллаш имконини беради.

7. Қишлоқ ишсиз ёшларини қўллаб-қувватлаш чора-тадбирларини ишлаб чиқишда ёшларнинг рақобатбардошлигини ошириш мақсадларини белгилаб олиш зарур. Бунда давлатнинг иқтисодий ва ижтимоий жараёнларга фаол таъсир кўрсатиши воситаси ҳисобланган солиқ тизимининг тартибга солувчи функциясини ривожлантириш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Бундай чораларни қўллаш зарурати барча иш берувчиларда ходимларни сақлаш харажатларининг доимий равишда ортиб бораётганлиги туфайли юзага келмоқда

Хулоса ва таклифлар

Сўнгги йилларда солиқлар ва йиғимлар бўйича ставкалар оширилганлиги муносабати билан меҳнат бозоридаги вазият янада мураккаблашди: биринчидан, юқорида санаб ўтилган барча солиқлар ва йиғимлар тўланганидан кейин иш берувчи ёш ходимларни ҳеч бўлмаганда энг кам истеъмол стандартларига эга бўлиш имконини берувчи соф даромад даражасини таъминлай олмайди; иккинчидан, иш берувчи ёш мутахассиснинг (ҳатто ОТМни тугатганидан кейин ҳам) тажрибаси ва қўникмаси ҳамма вақт ҳам ишлаб чиқариш талабларига мос келмаслиги билан боғлиқ ўқитиш ва малака ошириш бўйича қўшимча харажатларга янада салбий муносабатда бўлади. Қонун чиқарувчи ҳокимиятнинг ёшлар учун солиққа тортиш ва бадалларни ундиришнинг имтиёзли даврини вужудга келтириш бўйича чора-тадбирлари ушбу вазиятдан чиқиш йўли бўлиши мумкин.

Ёшлар учун солиққа тортиш бўйича имтиёзли даврнинг жорий этилиши турли тоифадаги иш берувчилар ва фуқаролар учун қўлланиладиган «Турли тоифадаги иш берувчиларучун суғурта бадаллари ставкалари» рўйхатида ўз аксини топиши керак. Мажбурий солиқлар ва йиғимлар бўйича ставкалар камайтирилган тақдирда ишсиз ёшларнинг меҳнат бозоридаги рақобатбардошлиги ва, ўз навбатида, уларнинг иш билан бандлиги сезиларли даражада ошади. Солиқ тизимини тартибга солувчи функциясининг кучайиши натижасида ишсиз ёшлар сони фаол ўсишининг пасайиши, кичик бизнеснинг меҳнатга ҳақ тўлашдаги “хуфёна тизим”дан чиқиши, ишсизлар таркибида ёшлар улушининг қисқариши ҳисобидан аҳолини билан бандлигининг юқори даражасига эришиш кўринишида катта миқдордаги иқтисодий самарадорликни таъминлаш мумкин.

Ўзбекистонда ишсиз ёшларни касб-ҳунарга ўқитишга қўмаклашувчи Telegram иловасида “касб-ҳунар” авторобот ботини яратиш тавсия этилади.

Бу дастур қишлоқ жойларда ишсиз ёшларга мавжуд иш ўринларини топишнинг тезкорлигини ошириш, уларни ўз бизнесларини очишга кўмаклашиш ва янги бизнес ғояларни тақдим этиш, шунингдек бўлажак тадбиркорларга ажратилаётган кредитлар тўғрисида маълумот бериш, ишсиз ёшларга ўз соҳалари бўйича янгиликларни тақдим этиш, ишсиз ёшларни ўз ҳудудидаги меҳнат бозорида талаб юқори бўлган касбларга ўқитиш, иш берувчилар ва ёлланиб ишловчи ёшларни ўзларининг талабига кўра қидириб топиш ва маълумот тақдим этиш каби афзалликлар тақдим этади.

Ёш ишсизлар ижтимоий муҳофазага муҳтож қатлам бўлганлиги боис уларга Telegram иловасида “касб-ҳунар” авторобот ботини бепул фойдаланишга топшириш мақсадга мувофиқ.

Қишлоқ жойларида ишсиз ёшларни касбга йўналтириш ва касбга тайёрлаш тизимини такомиллаштириш ва уларнинг меҳнат бозорида рақобатбардошлигини ошириш учун шароитлар яратиши мумкин бўлган тадбирлар, алоҳида олиб қаралганда техникумлар, коллежлар, касб-ҳунар мактаблари ва олий таълим муассасалари битирувчиларининг меҳнат бозорига оммавий чиқиши натижасида юзага келадиган вазифаларни ҳал этишга қодир бўлмаган айрим йўналишларни ўзида намоён этади. Мазкур тадбирлар бир-бирини тўлдиради ва улар умумий институционал муҳитда бирлаштирилган тақдирдагина қишлоқ жойларида ишсиз ёшларнинг меҳнат бозоридаги рақобатбардошлиги даражасини ошириш ва уларнинг ишсизлигини камайтириш учун шарт-шароит юзага келиши мумкин.

Манба ва адабиётлар

1. <https://azon.uz/content/views/30846> расмий канали маълумотлари.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Аҳолини иш билан таъминлаш тўғрисида”ги Қонуни // www.lex.uz.
3. Касбий таълим ва аҳолининг ишсиз қатламини қайта тайёрлаш // <https://mehnat.uz>.
4. Шатокин А.Г. Конкурентоспособность работников на рынке труда / Автореф. дисс. на соиск. уч. степ. к.э.н. – Ярославль, 2000. – С.6-7.
5. Гельвановский М. Конкурентоспособность в микро- мезо- и макроуровневом измерениях // Российский экономический журнал, 2008, №3 – С. 66-77.
6. Меликьян Г.Г., Колосова Р.П. Экономика труда и социально-трудовые отношения. – Москва, 2014. – С.300.
7. Вириня И.В. Формирование и развитие конкурентоспособности молодых специалистов на рынке труда / Автореферат дисс. на соиск. уч. степ. к.э.н. – Москва, 2007 – С.5.
8. Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистика қўмитасининг маълумотлари.
9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 14 октябрдаги 824-сон қарори билан “Ишсиз ва банд бўлмаган аҳолини касб-

хунарга ўқитиш минтақавий марказларида ўқишга қабул қилиш, касб-хунарга ўқитиш тартиби тўғрисидаги низом”и. // www.lex.uz.

10. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 10 апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси ҳудудларида ишсиз фуқароларни касб-хунарга ўқитиш марказларини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 199-сонли қарори // www.lex.uz.

11. Холмўминов Ш.Р., Хомитов К.З., Арабов Н.У., Бобаназарова Ж.Х., Абдураманов Х.Х. Қишлоқ аҳолисини иш билан таъминлашнинг самарали ижтимоий-иқтисодий механизмлари (монография). -Тошкент: «Инновацион ривожланиш нашриёт-матбаа уйи», 2019, 248 бет.

Mansurova Nargiza Shamsidinovna
Мансурова Наргиза Шамсидиновна
Assistant SamSU

Norboyev Allayor Ismoyilovich
Норбоев Аллаор Исмоилович
Magistr SamSU

E-mail: nargiz-8558@mail.ru

POVERTY AS A SOCIO-ECONOMIC PHENOMENON

Annotation: Poverty is a global problem of our time, since it has a negative impact on both the quality of life of the population and the social, economic and political aspects of the functioning of the state. Poverty entails such negative consequences as social and interethnic conflicts, the growth of crime and terrorism, thereby actualizing the search for effective and optimal methods of struggle both before the government of any state and before the world community. That is why poverty remains one of the large-scale and intractable macroeconomic phenomena, being under the attention of not only the scientific community, but also the population.

Keywords: Poverty, minimum wage, degree of inequality, social protection of the population, integral approach

БЕДНОСТЬ КАК СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЯВЛЕНИЕ

Аннотация: Бедность - глобальная проблема современности, поскольку отрицательно сказывается как на качестве жизни населения, так и на социальных, экономических и политических аспектах функционирования государства. Бедность влечет за собой такие негативные последствия, как социальные и межэтнические конфликты, рост преступности и терроризма, тем самым актуализируя поиск эффективных и оптимальных методов борьбы как перед властью любого государства, так и перед мировым сообществом. Именно поэтому бедность остается одним из масштабных и трудноразрешимых макроэкономических явлений, находящимся в поле зрения не только научного сообщества, но и населения.

Ключевые слова: бедность, минимальная заработная плата, степень неравенства, социальная защита населения, интегральный подход.

QASHSHOQLIK IJTIMOIIY-IQTISODIY HODISA SIFATIDA

МУНДАРИЖА:

1. Кишлоқ жойларида ишсиз ёшларни касбга йўналтириш ва касбга тайёрлаш тизимини такомиллаштириш
Хомитов Комилжон Зоитович
2-14
2. Poverty as a socio-economic phenomenon
Мансурова Наргиза Шамсидиновна
Норбоев Аллаор Исмоилович
14-24
3. Истеъмол маданиятининг методологик асослари
А.Н.Низамов
А.М.Амиров
24-33
4. Целевая комплексная программа развития сельского рынка труда
Холмунинов Шайзак Рахматович
33-46
5. Globallashuv jarayonida bilimlarni boshqarishning dolzarb masalalari
Бабакулов Бахромкул Маматкулович
Мирзаходжаев Алишер Ботирович
Умурзокова Дильноза Эгамбердиевна
46-53
6. Пандемия шароитида ўзбекистон иқтисодиёти ва туризм соҳасидаги муаммолар ва уларнинг ечимлари ҳақида
Пардаев Мамаюнус Қаршибаевич
Эштаев Алишер Абдуғаниевич
53-65
7. Феномен альтернативной занятости в условиях трансформации рынка труда
Геворгян Ольга Игоревна
Нехода Евгения Владимировна
65-79
8. Специфика анализа и оценки конкурентоспособности туризма в Узбекистане
Усманова Дилафруз Каршиевна
79-89
9. Directions of improving marketing strategies in industrial enterprises
Эрназаров Ортик Эшназарович
89-115
10. Ta'lim va inson kapitali
Юлдашев Шамсиддин Киямиддинович
Муллаева Мехрангиз Актам кизи
115-124
11. Ижтимоий-иқтисодий тараққиёт босқичлари хусусида айрим фикр-мувоҳаза
Мухаммедов М.М
Мухаммедова З.М
124-135
12. Агрохизматлар кластерини ривожлантиришнинг инновацион фаоллиги ва мутаносиблигини таъминлашнинг услубий жиҳатлари

Мирзаев Кулмамат Жонузокович Азизкулов Бахтиёр Хушвактович
135-144
13. Инсон ресурсларини ривожлантириш ижтимоий-иқтисодий тараққиётнинг бош омили
Насимов Дилмурод Абдуллоевич Артиков Зокир Сайфиддинович
145-153
14. Сервис корхоналарида хизмат кўрсатиш сифатини ошириш
Арабов Нурали Уралович Артиков Зокир Сайфиддинович
153-164
15. Инклюзивная институциональная среда как важный фактор устойчивого развития экономики и предпринимательства
Камилова Н.А. Насимов И.Х.
164-176
16. Innovative education in the digital economy (experience of foreign countries)
Раббимов Мухриддин Мусокул ўғли
177-181